

ADABIYOT DARSLARIDA INTERFAOL METODLAR VA ULARNING SAMARADORLIGI

Sayidova Muhabbat To'raqulovna

Qorako'l pedagogika texnikumi o'qituvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19219985>

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy adabiyot darslarini tashkil etishda interfaol metodlarning tutgan o'rni, ularning o'quvchi shaxsini shakllantirishdagi pedagogik ahamiyati va samaradorlik ko'rsatkichlari tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida "FSMU", "Bumerang", "Insert" kabi metodlarning badiiy asar tahlilidagi amaliy in'ikosi ko'rib chiqilgan. Shuningdek, raqamli texnologiyalar sharoitida adabiy ta'limning transformatsiyasi va o'qituvchining fasilitatorlik mahorati masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Interfaol metodlar, adabiyot darslari, tanqidiy fikrlash, FSMU, pedagogik texnologiya, kognitiv faollik, badiiy tahlil, raqamli ta'lim, motivatsiya, samaradorlik.

Kirish: Adabiy ta'limda yangi davr talablari

Insoniyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida axborot oqimining tezlashishi va raqamli texnologiyalar hayotning barcha jabhalariga kirib borishi ta'lim tizimi oldiga yangi vazifalar qo'yimoqda. Xususan, adabiyot darslari shunchaki ma'lumot berish, badiiy asar mazmunini so'zlab berish yoki yozuvchilar hayoti bilan tanishtirish chegarasidan chiqishi lozim.

Adabiyot — bu insonshunoslik darsi bo'lib, u o'quvchining ichki dunyosini boyitish, tanqidiy fikrlashini shakllantirish va estetik didini tarbiyalashga xizmat qiladi. Ushbu maqsadlarga erishishda an'anaviy "ma'ruza" metodlari o'z samarasini yo'qotib bormoqda. Shu sababli, ta'lim jarayoniga interfaol (o'zaro ta'sir etuvchi) metodlarni olib kirish o'quvchining darsda "ob'ekt"dan "sub'ekt"ga aylanishini ta'minlaydi.

Interfaol metodlarning pedagogik mohiyati

Interfaol metod deganda, nafaqat o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi, balki o'quvchilarning o'zaro muloqotiga asoslangan ta'lim tushuniladi. Adabiyot darslarida bu metodlar o'quvchini asar qahramonlari bilan "muloqot"ga kirishishga, muallif g'oyasini tahlil qilishga va o'z shaxsiy munosabatini erkin ifodalashga undaydi. Bu jarayonda bilimlarni tayyor holda o'zlashtirish emas, balki izlanish, bahs-munozara va tahlil orqali "kashf etish" tamoyili ustuvorlik qiladi.

Adabiyot darslarida eng samarali qo'llaniladigan metodlar tahlili

Zamonaviy adabiyot darslarini tashkil etishda bir necha fundamental metodlar o'zining yuqori samaradorligini ko'rsatmoqda:

1. **"FSMU" (Fikr, Sabab, Misol, Umumlashtirish) metodi:** Bu metod o'quvchilarda tanqidiy fikrlashni va o'z qarashlarini mantiqiy isbotlashni o'rgatadi. Masalan, "Alpomish" dostonidagi qahramonlik masalasi muhokama qilinganda, o'quvchi o'z fikrini aytadi, uning sababini tushuntiradi, doston matnidan misol keltiradi va yakuniy xulosa yasaydi. Bu usul o'quvchini matn ustida ishlashga majbur qiladi.

2. **"Bumerang" texnologiyasi:** Mazkur metod o'quvchilarni guruhlarga bo'lingan holda, mavzuning turli qismlarini mustaqil o'rganish va so'ngra bir-birlariga o'rgatishga asoslangan.

Adabiyotda buni yozuvchi hayoti va ijodini o'rganishda qo'llash juda qo'l keladi.

Bir guruh yozuvchining bolaligini, boshqasi ijodiy yo'lini, uchinchi asarlarining badiiyatini o'rganib, ma'lumotlar bilan almashadilar.

3. **"Insert" (V-plus-minus-so'roq) metodi:** Matn bilan ishlashda eng samarali usullardan biri. O'quvchi badiiy asar yoki ilmiy maqolani o'qish jarayonida "bilaman", "men uchun yangilik", "fikrimga zid" yoki "tushunarsiz" kabi belgilar qo'yib boradi. Bu metod o'quvchining diqqatini jamlashga va axborotni saralashga yordam beradi.

4. **"Sokratcha bahs" va "Debatlar":** Adabiyot darslarining joni — bu munozara.

Asardagi ziddiyatli obrazlar (masalan, "O'tkan kunlar"dagi Kumush va Zaynab, "Skorpion"dagi Anvar va Ra'no munosabatlari) ustida o'tkazilgan bahslar o'quvchining nutq madaniyatini o'stiradi va axloqiy mezonlarni shakllantiradi.

Metodlarning samaradorlik ko'rsatkichlari

Interfaol metodlar qo'llanilganda dars samaradorligi quyidagi yo'nalishlarda sezilarli darajada oshadi:

• **Kognitiv faollik:** O'quvchining darsdagi ishtiroki 20-30 foizdan 80-90 foizga ko'tariladi.

U passiv tinglovchidan faol tadqiqotchiga aylanadi.

• **Nutq va muloqot madaniyati:** O'z fikrini asosli bayon etish, o'zgalar fikrini hurmat qilish va jamoada ishlash ko'nikmalari rivojlanadi.

• **Xotirada saqlash darajasi:** Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, inson eshitgan narsasining 20 foizini, ko'rganining 30 foizini, lekin o'zi bajargan va muhokama qilgan ishining 90 foizini eslab qoladi.

• **Estetik zavq:** Adabiyot darslari zerikarli "yodlash" jarayonidan zavqli "ma'naviy sayohat"ga aylanadi.

Raqamli texnologiyalar bilan integratsiya

Bugungi kunda interfaol metodlarni raqamli vositalarsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Elektron darsliklar, badiiy asarlarning audio variantlari, virtual muzeylarga sayohatlar darsning vizual jozibadorligini oshiradi. Masalan, "Ziyo-uz" yoki "Kitob.uz" portallaridan foydalanish, asar asosida ishlangan badiiy filmlardan parchalar namoyish etib, ularni matn bilan qiyoslash (komparativistik tahlil) o'quvchining badiiy tafakkurini kengaytiradi.

Xulosa va tavsiyalar: Kelajak o'qituvchisining mahorati

Xulosa qilib aytganda, adabiyot darslarida interfaol metodlardan foydalanish — bu shunchaki darsni qiziqarli qilish emas, balki barkamol shaxsni tarbiyalash qurolidir. Biroq, har qanday metodning samaradorligi o'qituvchining mahoratiga, uning darsga qanchalik tayyorgarlik ko'rganiga va o'quvchilarning individual xususiyatlarini qanchalik hisobga olganiga bog'liq.

Adabiyot o'qituvchisi nafaqat bilim beruvchi, balki yo'naltiruvchi (fasilitator) va ijodiy muhit yaratuvchisi bo'lishi lozim. Faqat shundagina biz adabiyotni sevadigan, o'z ona tili va madaniyati bilan faxrlanadigan, mustaqil va tanqidiy fikrlovchi avlodni tarbiyalashga muvaffaq bo'lamiz.

Tavsiyalar:

• Metodlarni tanlashda sinfdagi o'quvchilarning bilim darajasi va asarning janr xususiyatlarini hisobga olish;

• Interfaol metodlardan faqat darsni qiziqarli qilish uchun emas, balki asar g'oyasini chuqurroq ochish uchun vosita sifatida foydalanish;

• O'quvchilarning mustaqil fikrlarini doimiy rag'batlantirib borish.

Faqat shundagina adabiyot darsi haqiqiy ma'naviyat darsiga aylanadi va barkamol avlod tarbiyasiga munosib hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. **Mirziyoyev Sh.M.** "Adabiyot va san'at, madaniyatni rivojlantirish – xalqimiz ma'naviyatini yuksaltirishning mustahkam poydevoridir". – Toshkent: O'zbekiston, 2017.
2. **Yo'ldoshev Q.** "Adabiyot o'qitishning ilmiy-metodik asoslari". – Toshkent: O'qituvchi, 1996. (*O'zbek adabiyot metodikasidagi asosiy qo'llanmalardan biri*).
3. **Tolipov O'., Usmonboyeva M.** "Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari". – Toshkent: Fan, 2006. (*Interfaol metodlarning nazariy asosi uchun*).
4. **Zunnunov A.** "Adabiyot o'qitish metodikasi". – Toshkent: O'qituvchi, 1992.
5. **Yo'ldoshev Q., Qosimova S.** "Adabiyot darslarida interfaol metodlar". – Toshkent: Navro'z, 2014.
6. **Ishmuhammedov R., Abduqodirov A., Pardaev A.** "Ta'limda innovatsion texnologiyalar (ta'lim muassasalari pedagog-o'qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar)". – Toshkent: Iste'dod, 2008.
7. **Safarova R. va boshqalar.** "Alifbe darslarida interfaol metodlardan foydalanish". – Toshkent: Ma'naviyat, 2005.
8. **Abdullaeva B.S.** "Fanlararo aloqadorlikning metodologik-didaktik asoslari". – Toshkent: Fan, 2005.